

15 Safer'de (8 Mart) Dimaşk'tan ayrıldı (İbnü'l-Kalânîsî, s. 356).

Gürcü Kralı Giorgi'nin 556'da (1161) Ani'yi işgal ederek binlerce müslümanı kılıçtan geçirmesi üzerine Türk hükümdarları ordularını toplayarak Ani üzerine yürüdüler. Ancak Artuklu Hükümdarı Necmeddin Alpı'yı beklemeden savaşa girmeleri ve İzzeddin Saltuk'un askerlerini çekmesi yüzünden bozguna uğradılar. Yaklaşık 9000 müslüman Gürcüler'e esir düştü. Bozgun haberini öğrenen Necmeddin Alpı, İsfahânî'yi Kral Giorgi'ye gönderip esirlerin kurtarılmasını sağladı. Daha sonra Ali Küçük ile arası açılan İsfahânî, kendisini kuskananların kışkırtmaları sonucunda Kutbüddin Mevdüd tarafından Receb 558'de (Haziran 1163) tutuklandı. 559 yılı Ramazan ayının sonlarına doğru (11-21 Ağustos 1164) Musul Kalesi'nde hapiste vefat etti. Cenazesi önce Musul'a, ardından 560'ta (1165) Mekte'ye götürüldü. Kâbe etrafında dolaştırdıktan sonra Medine'ye nakledildi ve Mescid-i Nebevî'nin yakınında yaptırmış olduğu ribâtına defnedildi (Sıbt İbnü'l-Cevzî, II/1, s. 251). Şâban 559'da (Temmuz 1164) öldüğü de rivayet edilmiştir.

Edip ve şair olan İsfahânî, siyasî başa- rılarından ziyade güzel ahlâkı ve hayır severliğiyle tanınmış, bundan dolayı Cemâleddin el-Cevâd lakabıyla anılmıştır. Onun her yıl Haremeyn'deki fakirlere erzak, elbise vb. gönderdiği kaydedilmektedir. Mekke ve Medine'de imar faaliyetlerinde bulunan İsfahânî, Mina'daki Mescid-i Hayf'ı, Kâbe ile Hatîm arasında kalan Hicr'i tamir ettirmiş, Kâbe'yi altın ve gümüşle bezetmiştir. Birçok mescidi tamir ettirmesinin yanı sıra Arafat'ta Cebelirahme'ye çıkmak için merdivenler yaptırmış ve su getirtmiştir. Bedevî akınları karşısında zor durumda kalan Medine'yi korumak amacıyla bir sur inşa ettiren İsfahânî'nin adı o dönemde Medine'de okunan hutbelerde zikredilmiştir. Medine'de bir medrese (Zehebî, XX, 349), Musul, Sincar ve Nusaybin'de pek çok mektep ve ribât, Dicle üzerine de bir köprü yaptırmış, Nusaybin'de inşa ettirdiği hastahane de çalışan hekimlerin maaşlarını, hastaların ilaçlarını ve diğer ihtiyaçları karşılamak üzere zengin vakıflar tesis etmiştir. Nûreddin Zengî'den yıllık olarak aldığı 10.000 dinar yardımıyla Haçlılar'ın elinde bulunan müslüman esirleri satın alarak hürriyetlerine kavuşturduğu, günde 100 dinar tassadduk ettiği rivayet edilir. Muhammed b. Nasr b. Sagîr el-Kayserân (İbn Hallikân, V, 144), İmâdüddin el-İsfahânî (İA, III,

111), Ebû'l-Ganâim Muhammed b. Ali İbnü'l-Muallim ve daha birçok şair onun için şiirler yazmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 307, 354, 356; İbn Münkız, *el-İ'tibâr* (nşr. Kâsım Sâmerrâî), Riyad 1407/1987, s. 21-22; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 209; İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut 1400/1980, s. 102-104, 145, 151, 172-173; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 112-113, 306-310; a.mlf., *et-Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevsil* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Kahire 1382/1963, s. 78, 82-86, 93-94, 97-98, 115, 118-119, 127-130; Bûndârî, *Zübde-tü'n-Nusra* (Burslan), s. 191-193; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, II/1, s. 204, 213, 248-251; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. İbrâhim ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, I, 168-171, 231, 383-384, 420-436; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 143-146; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 349; N. Elisséeff, *Nûr ad-Dîn*, Damas 1967, II, 389, 393, 426, 438, 440, 442, 532, 533, 557, 661, 770, 787, 852; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, s. 13; Coşkun Alptekin, *Dimaşk Atabegliği (Tog-teginliler)*, İstanbul 1985, s. 133, 147; "Cevad İsfahânî", İA, III, 111; "al-Djâwâd al-İsfahânî", *EP* (İng.), II, 489.

CENGİZ TOMAR

İSFAHÂNÎ, Ebû İsâ

(أبو عيسى الإصفهاني)

Ebû İsâ İshâk b. Ya'kûb el-İsfahânî

Milâdi VIII. yüzyılda
İran'da faaliyet gösteren
İsevîyye mezhebinin kurucusu.

İbrânce Obadiâh (Allah'ın kulu) ismiyle de anılmaktadır (Jacob al-Kirkisânî, I, 102-103). Şehristânî bu ismi Obed Elohim şeklinde zikretmektedir (*el-Milel*, I, 215). Yahudi kaynakları, Ebû İsâ'nın Emevî Halifesi Abdümelik b. Mervân zamanında (684-705) yaşadığını bildirmektedir (Jacob al-Kirkisânî, I, 51; Moses Maimonides, s. 458-459). Şehristânî'ye göre ise Emevî Halifesi II. Mervân döneminde (744-750) fikrini yaymaya başlamış, Abbâsî Halifesi Mansûr zamanında da (754-775) faaliyet göstermiştir (*el-Milel*, I, 215). Mervân döneminde İran'da meydana gelen karışıklık ve birbirini takip eden Şii ayaklanmaları düşünüldüğünde Ebû İsâ'nın, "İran'daki yahudileri diğer milletlerin ve zalim hükümdarların boyunduruğundan kurtarıp bağımsızlığa kavuşturmak" şeklinde ifade edilen Mesihî görevi için Şehristânî'nin verdiği tarih uygun düşmektedir.

Gerek şahsına gerekse ismine nisbetle İsevîyye diye adlandırılan mezhebi hakkındaki sınırlı bilgilere göre Ebû İsâ kendini beklenen Mesih'in elçisi, hatta bizzat Mesih ve bir peygamber olarak takdim

etmiştir. Taraftarları, onun peygamberliğinin bir işareti olmak üzere ümmiliğine rağmen Allah'ın vahiy ve ilhamına mazhar olarak birçok eser yazdığına inanırlar. Yahudilerden bir kısmı ona uymuş, kendisine mucizeler ve hârikulâdelikler atfetmiştir. Onlara göre Ebû İsâ, semaya urûc etmiş ve orada Allah tarafından İsrâiloğulları'nı âsi ümmetlerin ve zalim meliklerin zulmünden kurtarmakla görevlendirilmiş bir mesih'tir.

Ebû İsâ, sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa okunan Şema duasını (Tesniye, 6/4-9, 11/13-21; Sayılar, 15/37-41) devam ettirmiş, ancak günde üç vakit olan ibadeti yediye çıkarmıştır. Kirkisânî bu yeni uygulamada Mezmurlar'daki, "Günde yedi defa sana hamdederim" (49/164) ifadesine uyulduğuna belirtmekte, Şehristânî ise Ebû İsâ'nın ibadet sayısını ona yükselttiğini bildirmektedir. Ebû İsâ boşanmaya hiçbir şekilde cevaz vermemiş, Rehâbîler'in âdetlerine (Yeremya, 25/2-10) veya Rabbinik geleneğe (Baba Bathra, 60^b) uyarak müntesiplerine sürgünde buldukları, yani Yerusâlim'den (Kudüs) ayrı kaldıkları sürece hayvan eti yemelerini, şarap içmelerini yasaklamıştır. Tevrat'ta emredilen dinî hükümlerin bir kısmını kendine göre yorumlayarak diğer yahudilerden ayrılmış olsa da Rabbinik Yahudiliğin kutsal günlerini kutlamıştır. Bu sebeple rabbilerin İsevîler'le evlenmeye cevaz verdikleri belirtilmiştir (Jacob al-Kirkisânî, I, 144-145).

Gerek Hz. İsâ'nın gerekse Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul ve tasdik eden Ebû İsâ'ya göre her iki peygamber de sadece kendi toplumlarına gönderilmiştir. Ayrıca semaya urûc ettiği zaman bu peygamberlerle görüşüp tanıştığını ileri sürer. Öte yandan Ebû İsâ, Rabbinik Yahudiliğe hoş görünmek için rabbilerle nebîlerin aynı mertebede olduklarını belirtmiştir.

Ebû İsâ, taraftarları çoğalınca topladığı ordu ile Abbâsî yönetimine karşı isyan etti. Halife Mansûr bunların üzerine bir ordu sevketti. Rey şehri civarında İslâm ordusuyla karşı karşıya gelen Ebû İsâ, ordusunun bulunduğu bölgenin çevresine bir çizgi çizdikten sonra halifenin askerlerinin bu çizgiyi aşamayacağını söyleyerek askerlerine cesaret vermeye çalıştı; fakat kendisi savaş meydanından kaçtı, bir rivayete göre de askerleriyle birlikte öldürüldü. Ancak taraftarları onun ölmediğini, çevredeki dağlardan birine çekildiğini ve ileride yeniden döneceğini kabul etmektedir.

Ebû İsa'nın temsil ettiği mesîhliğin Yahudilik'teki mesîhlikle hiçbir ilgisi yoktur. Buna karşılık İseviyye mensuplarının ortaya attıkları mesîh görüşüyle hemen hemen bütün Şii fırkalarında görülen mehdî inancı arasında çok yakın bir benzerlik bulunmaktadır. Meselâ ikisine göre de mesîh ölmemiştir veya ölmüşse de bu sadece zâhirî bir ölümdür; gerçekte ise mehdî gibi mesîh de ileride geri dönecek, dünyayı adaletle yönetecektir.

Bu mezhep Ebû İsa'dan sonra talebesi Yüdgân tarafından devam ettirilmiş, fazla taraftarı bulunmasa da Mâverâünnehir'den Endülüs'e kadar İslâm topraklarının çeşitli bölgelerine dağılmış olarak en az üç asır varlığını sürdürmüştür. Öte yandan Ebû İsa'nın yahudi geleneğine aykırı görüşlerini Karâilîğin oluşumuna da tesir ettiği ileri sürülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Bâklânî, *et-Temhid* (İmâdüddin), s. 218-219; Bağdâdî, *el-Farq* (Abdülhamîd), s. 231, 280; Bîrûnî, *el-Âşârü'l-bâkiyye 'ani'l-kurûni'l-hâliye* (nşr. E. Sachau), Leipzig 1923, s. 15; İbn Hazm, *el-Faşl*, I, 99; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 215; *The Babylonian Talmud*, London 1935-78, Nezikin, Baba Bathra, 60^b; Jacob al-Kirkisânî, *Kitâbü'l-Envâr ve'l-merâkib* (Code of Karaite Law), New York 1939-40, I, 51-52, 102-103, 144-145; S. W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, New York 1957, V, 182-183; Yaşar Kutluay, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, Ankara 1965, s. 185-187; a.mlf., *Tarih ve Günümüzde İslâm Mezhepleri*, Ankara 1968, s. 131; Moses Maimonides, *Letter to Yemen* (I. Twersky, *A Maimonides Reader* içinde), New York 1972, s. 458-459; Z. Avneri, "Abû İsa, Isaac Ben Jacob al-İsfahânî", *EJd.*, II, 183-184; S. Pines, "al-İsâwiyya", *EJ*² (İng.), IV, 96.

M. SÜREYYA ŞAHİN

İSFAHÂNÎ, Ebû Mansûr

(أبو منصور الإصفهاني)

Ebû Mansûr Ma'mer b. Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-İsfahânî (ö. 418/1027)

Sûfi ve hadis âlimi.

IV. (X.) yüzyılın ortalarında İsfahan'da doğdu. Öğrenimini, yetiştiği devirde Hanbelîler'in yoğun olarak faaliyet gösterdiği İsfahan'da yaptı. Ebû İshak İbrâhim el-İsfahânî ve Taberânî gibi âlimlerden hadis okudu. Ayrıca "çağın ulu ustası" diye andığı Ebû Abdullah İbn Mende ile zühd ve takvâsıyla tanınan Ebû Şeyh'in derslerine devam etti. Döneminde tartışılan kelâm meseleleri hakkında fikir sahibi oldu. Bu konularda Hanbelî mezhebini benimsedi (Zehebî, *Târîhu'l-*

İslâm, s. 454). Hadis ve fıkıh âlimi olarak tanınan İsfahânî'nin tasavvufa ne zaman yöneldiği ve hangi sûfilerden faydalandığı bilinmemekteyse de İbn Mende ve Ebû Şeyh gibi hocalarının bu konuda etkili olduğu söylenebilir. *el-Minhâc* adlı eserinde Muhammed b. Yûsuf el-Bennâ ve Ali b. Sehl el-İsfahânî gibi sûfilerin öğrencilerinin sohbetlerine katıldığını, eserlerinden yararlandığını ve onları üstat tanıdığını söyler. İsfahânî, Ebû'l-Fazl b. Ca'fer ve Ebû Abdullah el-Bağdâdî gibi sûfilerden menkıbeler rivayet etmiş, muhtemelen İbn Cehdam el-Hemedânî ile Mekke'de görüşmüştür. Çağdaşı ve hemşehrisi olan *Hilyetü'l-evliyâ'* müellifi Ebû Nuaym ile ilişkisi konusunda bilgi yoktur.

Herevî, 418 yılının Ramazan ayında (Ekim 1027) vefat eden İsfahânî'nin zâhirî ve bâtinî ilimler konusunda ileri bir seviyeye eriştiğini, "İsfahan şeyhi" diye tanıdığını söyler; hakkında fazla menkıbe bulunmadığını, esasen önemli olanın tasavvufu yaşamak olduğunu kaydeder. İbn Kayyim, İsfahânî'nin itikadî konulardaki görüşlerini anlatırken ondan "imam" ve "ârif" diye bahseder.

İsfahânî'nin tasavvuf anlayışı, Horasan tasavvuf muhitine Herat'a giderken onun sohbet meclislerinde tuttuğu notları ve bazı eserlerini yanında götürөн Ahmed el-Kûfânî tarafından tanıtılmıştır. Herevî, *Menâzilü's-sâ'irin*'ini yazarken onun *Nehcü'l-hâş* adlı eserinden etkilenmiştir. Bu etki Herevî'nin *Şad Meydân* adlı eserinde de görülmektedir. Ancak onun zühd, takvâ ve ibadet ağırlıklı tasavvuf anlayışı, zevk ve derunî yönün ağır bastığı Horasan ve Bağdat tasavvuf anlayışı karşısında zayıf kalmış, görüş ve eserleri kısa zaman sonra unutulmuştur.

Bid'atlara karşı çıkan İsfahânî çağındaki fıkıh, hadis, tefsir ve kıraat âlimlerini dünyaya bağlı, devlet adamlarına yaranmaya çalışan ikiyüzlüler olarak nitelemiş, bazılarını da kelâmcıların görüşlerine meylettikleri için kınamıştır. Ona göre kelâmcıların eserlerini okumak sünnete saygısızlıktır. Kur'an'da övülen siddikları (en-Nisâ 4/69) sûfiler olarak yorumlayan İsfahânî, dini en iyi şekilde siddikiyyet makamında bulunan kimsenin bileceğini, bu makama ulaşan kişilerin dünya ve âhiretin sultanları olduğunu söyler. Hz. Peygamber'i örnek almak, sünnete tâbi olmak, bid'atlardan sakınmak tasavvufun zâhiri; Allah sevgisi, doğruluk ve nefsin arzularına uymamak ise bâtinidir. Ancak tasavvufun zâhir ve bâtinini kendinde birleştiren kimse dinde örnek kişi olabilir.

Eserleri. İsfahânî'nin eserlerinin birçoğu Şiraz'da Ahmedî Hankahı Kütüphanesi'ndeki bir mecmuada (nr. 78) bulunmakta olup bunların bir kısmı Nasrullah Pürcevâdî tarafından yayımlanmıştır. Yayımlanan eserleri şunlardır: 1. *Nehcü'l-hâş*. Tasavvufî makamlara dair olan eser S. de Laugier de Beaucueil (Kahire 1962) ve Nasrullah Pürcevâdî tarafından (*Tahkikât-ü İslâmî*, sy. 1-2 [Tahran 1367 hş.]) neşredilmiştir. 2. *Edebü'l-mülûk*. Sûfilerin (mülûk) ahlâk ve âdâbı hakkında yirmi yedi bölümden meydana gelen eserin semâ bölümü yayımlanmıştır (*Mecelle-i Ma'ârif*, V/3 [Tahran 1367 hş.]). 3. *el-Mesâ'ilü'l-muħdeşe fî 'aşrinâ* (*Mecelle-i Maḳâlât u Berresihâ*, sy. 3 [Tahran 1368 hş.]). 4. *Zikru me'âni't-tasavvuf*. Yirmi dokuz beyitlik tasavvufî bir kasidenin şerhidir (*Mecelle-i Ma'ârif*, VI/3 [Tahran 1368 hş.]). 5. *Şerhu erba'ine hadîsen fi't-tasavvuf*. Eser Muhammed Takî Dânişpejûh tarafından *Ehâdisü'l-erba'ini'l-maħfûza 'ale'l-muħaḳḳukin mine'l-mutaşavvife* adıyla yayımlanmıştır (*Mecelle-i Maḳâlât u Berresihâ*, sy. 31-52 [Tahran 1370 hş.]). 6. *el-İhtiyârât*. İsfahânî'nin tavsiyelerini ihtiva eden eser sohbetlerinde tutulan notlardan derlenmiş olup *Mecelle-i Ma'ârif*'te yayımlanmıştır (VIII/2 [Tahran 1370 hş.]). 7. *Ḥaḳâ'iku'l-âdâb*. Sohbet ve hırka âdâbına dair olan eser *Âdâbü'l-mutaşavvife ve ḥaḳâ'ikuḥa ve işrâtühâ* adıyla neşredilmiştir (*Mecelle-i Ma'ârif*, IX/3 [Tahran 1371 hş.]).

İsfahânî'nin, Hallâc-ı Mansûr'un beş beyitlik bir şiirinin şerhi olan *Şerhu'l-eb-yât li-'Abdillâh el-Mürsidi* (Şiraz, Ahmedî Hankahı Ktp., nr. 78, vr. 184-192) ve *Şerhu'l-ezkâr* (Şiraz, Ahmedî Hankahı Ktp., nr. 78, vr. 165-184) adlı iki risâlesi henüz neşredilmemiştir. İlk risâlenin metninden İsfahânî'nin şerhettiği beyitlerin Hallâc'a ait olduğunu bilmediği anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 405; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IV, 277; VIII, 231; Hücvîrî, *Keşfü'l-maħcûb*, s. 62; Herevî, *Tabakât*, s. 624, 635; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 401-422*, s. 454; a.mlf., *Alâmü'n-nübelâ'*, XVI, 149; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İctimâ'u'l-cüyüşü'l-İslâmiyye* (nşr. Beşîr Muhammed Uyûn), Dimaşk-Beyrut 1414/1993, s. 206; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, III, 33; Câmî, *Nefehât*, s. 283; Serge de Beaucueil, "La voie du privilégie, pétit traité d'Abû Mansûr Ma'mar al-İsfahânî", *Mélanges Taha Hussain*, Kahire 1962, s. 65-76; Nasrullah Pürcevâdî, "Ebû Mansûr İsfahânî", *Ma'ârif*, VI/1-2, Tahran 1368 hş., s. 3-80; Necib Mâyil-i Herevî, "Ebû Mansûr İsfahânî", *DMBİ*, VI, 280-286.

RIZA KURTULUŞ